

ՍԱՌՆԱՂԲՅՈՒՐ

Սառնաղբյուրը Շիրակի մարզի, տարբեր դարաշրջանների հուշարձաններով առավել հարուստ բնակավայրերից է: Գյուղում և շրջակայքում գրանցված են մ.թ.ա. II-I հազարամյակներին վերագրվող 6 ամրոց, 13 դամբարանադաշտ: Պատմաճարտարապետական արժեք ու հետաքրքրություն են ներկայացնում միջնադարյան հուշարձանները, ի դեմս 8 կանգուն և կիսավեր եկեղեցիների (5-7-19-րդ դդ.), 8 գյուղատեղիների և 6 գերեզմանոցների, 3 մատուռների, ամբողջական ու բեկորային բազմաթիվ խաչքարերի: Հայտնի է բնակավայրում գտնվող Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ քարայր-ուխտատեղին՝ իր հրաշք, հորդառատ աղբյուրով:

Այսչափ առատ հուշարձանների շարքում պատմաճարտարապետական բնութագրով և վիմագրերի առկայությամբ հատկանշելի է միակ վանական համակառույցը՝ Հոգեվանքը, որը «թիկնել է» գյուղ տանող ճանապարհի աջ կողմի բլրալանջին: Այն հայտնի է նաև Կարմիր վանք (շինաքարի գույնից), կամ Զորագյուղի վանք (այդանուն գյուղատեղիում գտնվելու պատճառով) անվանումներով:

Հոգեվանք կամ Կարմիր վանք կոչվող եկեղեցական համալիրը գտնվում է Սառնաղբյուր գյուղից 3 կմ հյուսիս-արևմուտք: Գլխավոր Ս. Կարապետ եկեղեցին, ըստ հյուսիսային մուտքի բարավորի արձանագրության, կառուցվել է 1205թ.: Ճարտարապետական տեսանկյունից պատկանում է գմբեթավոր դահլիճի հորինվածքով և զույգ ավանդատներով եկեղեցիների տիպին: Բոլոր պատերն արտաքուստ ունեն հայկական զույգ խորշեր: 1939թ. երկրաշարժից քանդվել է եկեղեցու գլանաձև թմբուկով գմբեթը, որը նորոգվել է 1980-ականներին: Ս. Կարապետից մոտ 50մ հյուսիս, ուրվագծվում են մաքրման աշխատանքներով բացահայտված երկու եկեղեցիների ավերակներ՝ V-VI դդ. միանավ բազիլիկ և VII դ. Ս. Ղազար քառախորան կառույցներ:

Հոգեվանքի որմերին և ներսում հավաքված կոթողների բեկորներին պահպանվել են մեկ տասնյակից ավելի վիմագրեր՝ կիսեղծ վիճակում, ինչը, մասամբ, պայմանավորված է տուֆաքարի որակով: Եվս մեկ արձանագիր քար ագուցված է գյուղամիջյան հին կամրջի որմին:

16. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. հյուսիսային մուտքի բարավորին, մասամբ եղծված, 13 տող.

✝ ՈՅԴ
ԻՏԵՐՈՒՌԵ
ՈՏՎԱՐԴԱՊ
ԳԱՐԱՈՏՆԿԵՑԻՅԱՐԿ
ՐԷՆՏԴԻՆԱՐՆՈՒՍՏՐԿ
ՆՈՐԴԵՆՏԵՎԱՍԱԿ
ՉԱՐԷՔԱՂԱՅՈՊՈՒՄՆ ՈՅՆ
ՄԻՆԱԽՐՈՒՄԻՆ: ԲԱԽՅՈՐ ՈՒՐԿ
ԵՊՈՒԵԻՉԻՄ ԱՅԻԼՉԻԱՊՈՒԼԻՆ
ԻՍԻՃՈԳԵՎԱՆԱՅ Ս ԲԿԱՐԱՊԵՏՍ
ԵԼԵՍՍԻՄԷՆՆԵՐՈՒՊՈՒԵՍՈՐԴԻՍԵՏ
ԻՄՍԻԵՄՍԻՑԻՆՍԵՏՈՒՉԻՄ
ՈՒՍԲԵՂԵԱՐՅՍԵՂՍԿ

† ոծդ. (1205) / Ի ՏԵՐՈՒԹԵԼԱՆ... / ՈՏ ՎԱՐԱՊԵՏ... /
 ԳԱՐԱՈ ՏՆԿԵՑԻ ՅԱՐԿ... ՈՐ ԵՐ ԵՏ ԴԻՆԱՐՆ ԴՈՒՍՏՐ... Ռ / ՆԴ
 ՈՐԴԵՐԵՑ ԵՒ ՎԱՍԱԿ... Ս / ԶԱՐԷ ԶԱՂԱՑՈ ՊՈՒՍՆՈՅՆ... Գ / ՄԻՆ
 ԱԻՐ ՏՔԻՆ, :Բ: (2) ԱԻՐ ՅՈՐ ՈՒՐՏ... Ս / ԵՏՈՒ ԵՒ ԶԻՍ ԱՅԳԻՆ
 ԶԽԱԹՈՒՆԻՆ... Բ / ԻՍ Ի ՅՈԳԵՎԱՆԱՑ ՍԲ ԿԱՐԱՊԵՏՍ... ԻՆ /
 ԵԼ ԵՍ՝ ՍԻՄԵՈՆ, ԾՈՒՊՈՒԼԻՍ ՈՐԴԻՍ, ԵՏ... ՈՑ / ԻՄՍ
 † ԵՍ՝ ՍԻԾԻՆՍ, ԵՏՈՒ ԶԻՍ ... ՈՐ... ԿՈԶԻ ... Գ... ԶԵ/ՈՆ
 ՍԲ ԵՂԲԱՐՑՍ ԵՊՍԿ ...Պ... ՐԱ ԶԱԻՐ ԱՇՆԱԿԵՑԻ...

Հրատ. Մխիթարյանց, Տեղագրութիւն, 96 (պակասավոր),
 Գեորգեանց, 172 (մի քանի բառ)

Ծանոթ. Արձանագրությունը գրեթե կիսով չափ եղծվել-անընթեռնելի է դարձել: Ակնհայտ է, որ վիմագիրը վկայում է մի քանի նվիրատվությունների մասին: Ծուպուլի որդի Սիմեոնը հիշատակվում էր նաև Լմբատավանքի վիմագրերից մեկում (արձ. 110 - խմբ.):

17. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. արևելյան որմին, արտաքուստ, հողմահարված, 10 տող.

ՏՐԱՎՏԻՐԵԱՑԱՆՈՒՅ
 ՏԱՅՈՑ ՈՐ Ի ԵՒ
 ՅՈՒՂՎԱՆ
 ՆԻՆՆ
 ՈՂԻ
 ԻԿՍՈ
 ՏԱՐԱԽՈՒ
 ՊԵՇՆԵ
 ԻՆՅԱՅԵԿԱՆ ՍՍ
 ՏՊԱՄԻԱ ՆՈ

ՏՐԱՎ ՏԻՐԵԱՑ ԶԱՆՈՒՐՑ... / ԶԱՅՈՑ
 ... ՈՐԻ ԵՒ... / ՅՈՒՂՎԱՆ ՈՐ... ՐԸ... /
 ՏԻՆՆ ... ՈՐ / ՈՂԻ... Զ / ԻԿՍՈ...
 Ո / ՏԱՐԱԽ ԶՈՒ... ԱՆ / ՂԿՑՆ... Ն
 ԻՆ Յ ԱՅ ԵՒ ԿԱՏ... ԱՆ
 ՐԱՄԻԱ...:

18. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. արևելյան որմին, արտաքուստ, նախորդին կից քարին, հողմահարված և անկապակից, 6 տող.

ՈՏ ՎԱՐԱՊԵՏԻՍ
 ԲԱԹ ԱՄ
 ԱԻՑ ԱԽԱՑ
 ՅԱՇ ԴՅԱԻՆ
 ՓՈՅԹ ԻԲ
 ԱՏԱԿ ԻՐԱ

Ս
 Տ ՈՏՎԱ ՍԲ ՈՒՆԻՏԻՍ ... / ԲԱԹ...
 ՄԱՄ... Ս / ԱԻՑ...ԱԽԱՑ...Տ /
 ՅԱՇ...ԴԱՅԵԿԱՆ ՄԻՆ... / ՓՈՅԹ...
 ԻԲ... / ԱՏԱԿ...ԻՐԱ...:

19. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. արևելյան որմին, արտաքուստ, տեղ-տեղ եղծված, 7 տող.

ՅԱՅԵԿ ԽՈՐԱՆԻ ՍԱ
 ՆԵՆԱՆԱԽՆՈՑ ԱԱ
 ԹԵՆՊԱՏԱՐԱ
 ՏՈՒՄԱ:Ճ:ԱՆ
 ԻՆԵՆՎԱՂՃԱՆ
 ԲԲԻՊԱՏԵՐԱԶՄԻ
 ՄԵՌԵԼԲՐԻՍ ԵՈՆԵ

ՅԱՅԵԿ ԽՈՐԱՆԻՍ ԱՄԵՆԱՅՆ
 ԱԻՐ ՆՈՑԱ ԱՐ / ԹԵ...ԵՆ
 ՊԱՏԱՐԱՎ, ՈՐԲ / ...Ե...Ն
 ԶՈՒՄԱ : Ճ: ԱՆԽ/ԱՓԱՆ... /
 ԻՆԵՆ ՎԱՂՃԱՆ... / ԲՈՐԲ Ի
 ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ / ...ՄԵՌԵԼ ԲՐԻՍՏՈՆԵ:

20. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. արևելյան որմին, արտաքուստ, լուսամուտից աջ, 7 տող.

ԻՆՈՅՆԱՐՅԱԶԻՈՐ
ԱՄԻՄՆՈՅԱ ԱՐԱՍՅԷ
ՆՊԱՏԱՐԱԳՈՐՔԱՆՅԻ
ՇԱՐԱԿՎԱՂՃԱՆԵԱԼ
ԷՆՅԱՇԻԱՐՅԻ.ԱՐԱՆ
Յ;ԿԱՆԱՅ;ԾԵՐՈՑԵԻ
ՏՂԱ ՈՅ:

Ի ՆՈՅՆ ԱՐ ԶԱԶ ԽՈՐ/ԱՆԻՍ
ՆՈՑԱ ԱՐԱՍՅԷ/Ն ՊԱՏԱՐԱԳ,
ՈՐՔ ԱՆՅԻ/ՇԱՏԱԿ ՎԱՂՃԱՆԵԱԼ/ԷՆ
ՅԱՇԽԱՐՅԻ ԱՐԱՆ/Ց, ԿԱՆԱՑ,
ԾԵՐՈՑ ԵԻ / ՏՂԱՈՑ:

21. ԱՐՁԱՆԱԳԻՐ ՔԱՐ. եկեղեցու ներսում, տեղ-տեղ եղծված, 8 տող.

ՅՈՒԲԵԼՆՅ ԵՏ
ՈՒԿՈԳԵՎԱՆՔՆ
ՐԴՈՒԹԵՄՏԱԻՐԳԵՐ
ՐԱԳԻՏԱԲՆԻՍԲԱՌԱ
ԱՐԵԳՐԻԳՈՐԻ ՉՄԲՆԱ
ԿՅԵՐԻԱՎԱՆԵԻՎ
ՔԳՐԻԱՄԻՏՆԵՂԻՑԻՆ

... / ՑՈՒ ԲԵԽԵՆՑ ԵՏ... / ...ՈՒ Ի
ՉՈԳԵՎԱՆՔՆ... / Ի ՅԱՌԱԶՆՈՐ/ՐԴՈՒԹԵՄՏԱՆՍ
ՉԱՐ ԳԵՐՈՐԳԱ ... ԵՏՈՒ ՊԱՏԱՆ/ՐԱԳ Ի
ՏԱԽԻ ՍԲ ԱՌԱՔԵԼՈՑ... / ԱՐ Ե
ԳՐԻԳՈՐԻՆՆ ՋՄԻՆՆ Ս... / ...Կ...ԵՐ ԽԱՓԱՆԷ ԵԻ
Ջ... / Ք ԳՐԻՍ ԱՐՉՆԵԱԼՆ ԵՂԻՑԻՆ:

Չրատ. Մխիթարյանց, Տեղագրութիւն, 96 (պակասավոր)
Գեորգեանց, 172 (պակասավոր):

22. ԱՐՁԱՆԱԳԻՐ ՔԱՐ. նախորդի մոտ, տեղ-տեղ եղծված, 7 տող.

ԿԱՐԱՊԵՏ
ՈՒՉԻՐՍ
ԿԱՐԱՊԵՏ
ԵՒՍՈՔԱՍԱՏՍ
ՅՈՅԱՆՈՒԵՅԱ
ՐԿՐԵԹԵՈՑ
ԻՆԲԵՆՑ

...ՍԱՐ... / ...ՈՒՉԻՍ Ս... /
ԿԱՐԱՊԵՏՍ ... / ԵԻ ՍՈՔԱ
ՍԱՐՄԱՆԵՑԻՆ... / ՅՈՅԱՆՈՒ
ԵԻ ՅԱՎՈՔԱՆ... / ...Ր... ՐԿ ԵԹԷ
ՈՐՔ... / ...ԻՆՔՆԵԼՑ...

23*. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. հարավային ավանդատան ներսում, լուսամուտից ձախ, 9 տող.

ԹՎ: ՌՅԿ ՀՑ
ՈՐՔ ՄՅԱՆԵՔ
ԲԴՐՈՒՆՍ ՎԱՆՔԻ
ՍՐՔ ՍՏԵՓԱՆՈՒ
ՏԻԳՐԱՆ
ԳԵՈՐԳԵԱՆ
ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ
ՄՈՎՍ ԷՍ ԱՆԱՆԵԱՆՑ
ՅԻՇԵՑԷՔ

ԹՎԻՆՆ ՌՅԿ (1911) ՉԼԱՅՈՅ, /
ՈՐՔ ՄՏԱՆԵՔ / ԶԴՐՈՒՆՍ ՎԱՆՔԻ /
ՍԼՈՒՅՐԲ ՍՏԵՓԱՆՈՒ / ՏԻԳՐԱՆ /
ԳԵՈՐԳԵԱՆ / ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ, /
ՄՈՎՍԵՍ ԱՆԱՆԵԱՆՑ / ՅԻՇԵՑԷՔ:

24*. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. հարավային ավանդատան ներսում, նախորդի դիմաց, 4 տող.

† ՇՆՈՐՀԻ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲ
ԱԾՅ ԵՍ ՏԻԳՐԱՆ ՀԵՊՈՅԵՆԱ
ԵԿԻ ԱՅՍ ՁՈՐԱԳԻՒՂԻ ՎԱՆՔՍ
ՅԻՇԵՑԷՔ ՄԱՔՐԹ ՓԵՅԼՔԻՆՆՈՐԻՍՁԵ

† ՇՆՈՐՀԻ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲ / ԱԾՅ,
ԵՍ՝ ՏԻԳՐԱՆ ՀԵՊՈՅԵՆԱՅՍ, / ԵԿԻ ԱՅՍ
ՁՈՐԱԳԻՒՂԻ ՎԱՆՔՍ, / ՅԻՇԵՑԷՔ
ՄԱՔՐԱՓԱՅԼ ՋԱՂՕԹՍ ՁԵԼՐ):

25*. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ ԵԿԵՂԵՑԻ. հարավային ավանդատան բարավորին, ներքուստ.

ՏԻԳՐԱՆ

ՏԻԳՐԱՆ:

26*. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ. երկլանջ, եկեղեցու հյուսիսարևելյան կողմում, 4 տող.

ԹՅ Օ ՍԱՅՍԿԱՆԳԻՍՏ
ՈՐԴԻՄՈՅԻ ԱԻ ԹԻԱՐԱՔԱՔԻՆ
Ր ԱԻԲԵՐՈՍՅ ԻՇԵԻՅԱՆ
Ս"

ԹՎԻՆ՝ ՀԱՅՈՑ՝ ՈՒՆ՝ (1191) ԱՅՍ ՀԱՆԳԻՍՏ ... /
ՈՐԴԻՄՈՅ ԴԱԹԻ ԱՐՍ ՔԱՋԻ ԵԻ՝ ... / ... Ր... ԱԻՐ
ՔՍ ՐՇ...Ս ՅԻՇԱՅԱՅԱՅ ԵՒ ՅԻՍ Տ... / Ս...

Ծանոթ. Թվականի հատվածը եղծված է, սակայն ԱՅՍ-ից առաջ ուրվագծվում է իս տառի աջ կիսակլորը: Նկատառելով տապանաքարի և տառածների հորինվածքը՝ թվականը ենթադրաբար կարելի է վերականգնել ՈՒՆ (1191):

27*. ԱՐՁԱՆԱԳԻՐ ՔԱՐ. ագուցված գյուղամիջյան հին կամրջի ձախակողմյան պատին, 9 տող.

Ի ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՌՅԻԳ
Ի ՀԱՅՐԱԴԵՍՈՒԹԵԱՅՍ Տ. ՄԿՐ
ՏՅԻ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՒ ՀԻՇԵԱ
ԱՐԴԵԱԲԵՆ ԼՔԱՆԻԲ ԳԱՄՊԱՐ
ՄՈՂՄՈՆԵԱՆԻ ՅԻՇԱՅԱՅԻՐ
ԼԻԻՐ ԵՄՊԱՅՈՒԳԱՆՑԱՆԵՆ
ԱՍԵՆ ՋՈՂՈՐՄԻՍ ՈՔԱՐՆԵՆ
ՔԻՆԱ ՍՍ ՆՋՈՒԼԵՆ ԻՔՍԵ ԱԵՆ
ՈՄՆԱԴԻՐՆԵՑԱԿՈՒ ԱՊԱՋԵԱՆ

Ի ԹՎԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՌՅԻԳ (1894) / Ի
ՀԱՅՐԱԴԵՍՈՒԹԵԱՅՍ Տ. ՄԿՐ/ՏՅԻ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ,
ՀԻՇԵԱԲ / ԱՐԴԵԱՄԲԵՆ ԵՒ ՋԱՆԻՔ ԳԱՄՊԱՐ /
ՄՈՂՄՈՆԵԱՆԻ ՅԻՇԱՅԱՅ ԻՐ / ԵՒ ԻՐ ԾՆՈՂԱՑ, ՈՐՔ
ԱՆՑԱՆԵՆ / ԱՍԵՆ ՋՈՂՈՐՄԻՍ, ՈՐՔ ԱՌՆԵՆ / ՋՎՆԱՍՍ
ՆՋՈՒԼԵՆ Ի ՔՍ Է. ԱՍԵՆ: ՈՐՄՆԱԴԻՐՆ Է ՅԱԿՈՒ ԱՊԱՋԵԱՆ:

Ծանոթ. Վիմագիրը Մկրտիչ Ա Խրիմյան Հայրիկի (1892-1907) օրոք իրականացված շինարարական աշխատանքների քարեղեն ապացույցն է: Միաթռիչք կամուրջը կառուցվել է ոմն Գասպար Սողոմոնյանի միջոցներով ու ջանասիրությամբ, իսկ որմնադիրը, այսինքն՝ պատշարը Հակոբ Ապաչյանն է: